

Creația lui Tudor Jarda pe scenele lirice și de concert bănățene

Constantin-Tufan Stan

REZUMAT – Tudor Jarda a fost o personalitate complexă, un glas unic în istoria muzicii românești la sfârșit de veac XX, cu abordări componistice inedite, în care a transcris, într-o viziune modală modernă, impregnată de parfumul ancestral al sonorităților preluate, în copilărie, din universul rural, imaginea unui topos mirific. Cu un parcurs biografic sinuos, marcat de tribulații sufletești, după refugiu timișorean în urma Dictatului de la Viena, Tudor Jarda a asimilat o vastă experiență muzicală (studii de trompetă, vioară, pian, compoziție), augmentată cu o elevată și amplă viziune literară, estetică și filozofică, la care s-a adăugat apetența pentru științele exacte, benefică în travaliul și rigoarea actului componistic. Studiul surprinde episoade semnificative din parcursul unor proiecte muzicale (Festivalul „Timișoara muzicală”, „Serile de muzică românească” difuzate de Radio Timișoara), prin care Tudor Jarda a dăruit publicului meloman bănățean, pe podiumurile de concert și pe scena lirică timișoreană, câteva dintre nestematele creației sale.

Cuvinte-cheie: Tudor Jarda, Banat, Cluj, creație lirică, creație corală, concerte, spectacole.

1 Etape biografice

Deși s-a născut la Cluj (1922) și a petrecut copilăria în mediul urban (cu anumite episoade în care s-a refugiat în „veșnicia” satului), Tudor Jarda s-a dedicat plenar evocării atmosferei rituale rurale, impregnată de sonoritățile instrumentelor pe care a avut prilejul să le cunoască, „dând muzicii culte românești opere în care sufletul ancestral al folclorului românesc ardelenesc s-a întrupat în mod profund și autentic”¹. Tatăl său, Ștefan, originar din Bistrița, în ținutul Năsăudului, de formație jurist, se stabilise la Cluj, la sugestia magistrului Nicolae Drăganu, reputatul lingvist (specializat în onomastică), rectorul Universității, pentru a sprijini, în calitate de secretar general, organizarea noii instituții după Marea Unire. În copilărie, la Bistrița, a avut parte de experiențe complexe, care i-au modelat și rafinat reprezentările auditive, facilitându-i accesul spre tainele marii muzici, impregnate de modalismul melosului de sorginte populară. Astfel, a luat lecții de vioară (grație profesorului Ionel Șerban, instrumentist în orchestra Operei clujene, atinsese un nivel remarcabil, potrivit propriilor sale aprecieri), a dobândit rudimente în cântatul la mandolină, dar s-a îndreptat și spre instrumentele de suflat: pentru a-și procura o trompetă, de la un anticariat din centrul Clujului, a renunțat la bicicletă.

În 1940, după Dictatul de la Viena, s-a refugiat cu familia la Timișoara, urmând principalele instituții academice de artă transilvănene, Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică și Opera Română. Având abilități în domeniul disciplinelor exacte, s-a înscris mai întâi la Politehnică, apoi, începând cu anul II, impulsionat de sensibilele ecouri adolescente, a frecventat în paralel și clasa de trompetă a Conservatorului (prof. Dumitru Cărbunescu), etalându-și, mai apoi, talentul într-o formație studențească de muzică ușoară, alături de fratele său, care era pianist. La scurt timp, a abandonat studiile tehnice, dedicându-se în exclusivitate muzicii: a frecventat cursuri academice cu Traian Vulpescu (teoria muzicii), Augustin Bena² și Lucian Surlașiu (dirijat coral)³, Anton

C.-T. Stan
Centrul de Studii Interdisciplinare „Silviu Dragomir” al Universității din Oradea
Oradea, România

c.tufan.stan@gmail.com

¹ Pop, „Tudor Jarda”, 2.

² La Timișoara, Augustin Bena a trăit tribulațiile provocate de un nedrept proces de plagiat intentat de urmașii lui Ioan Vidu în 1939, în care era clamată o presupusă plagiere a lucrării corale *Bobocel și inele* (Stan, *Ioan Vidu. Doimitorul Marii Uniri*, capitolul „Augustin Bena și Ioan Vidu. Marginalii la un proces de plagiat”).

³ În perioada 19-22 februarie 1943, la Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din Cluj aflat în refugiu la Timișoara, s-a organizat un concurs pentru ocuparea catedrei vacante de cor și dirijat coral. Din comisia de concurs (alcătuită prin ordinul On. Minister al Culturii Naționale și al Cultelor nr. 282890/16 I 1943) au făcut parte: Ștefan Popescu (desemnat de Minister), Sabin Drăgoi (directorul Conservatorului), Lia Pop-Popovici și prof. George Pavel (desemnați de Consiliul Profesorat). Ioan Chirescu și Petre Sergescu (numiți de Minister) au absentat. Prima parte a concursului a constat în verificarea actelor din dosar: certificatele de naștere, botez, naționalitate și origine etnică, situație militară și de absolvire a Conservatorului. Au fost depuse opt cereri: Eugen Lazăr, Constantin Silvestri, Achim Stoia, Traian T. Popovici, Lucian Surlașiu, Nicolae Ursu, Zeno O. Vancea și Constantin Zamfir (i s-a admis înscrierea deși depășise termenul legal). Eugen Lazăr, Constantin Silvestri și Achim Stoia, neprezentând niciun act în afara cererii, au fost excluși din concurs (E. Lazăr își anunțase verbal retragerea, fără a o motiva însă,

Ronai (dirijat orchestră), George Simonis (istoria muzicii) și Leontin Anca, dirijorul orchestrei Operei (pian). În urma unor remarcabile progrese, în anul IV de studiu i s-a propus să urmeze pianul principal, fiind chiar prezentat, în acest scop, Anei Voileanu⁴.

2 Refugiul și anii de studiu la Timișoara. Conferințele lui Sigismund Toduță și stagiunile concertistice ale profesorilor și studenților clujeni

După raptul teritorial impus în capitala valsului, printre numeroșii profesori, interpreți și învățăcei ai principalelor instituții de învățământ și cultură clujene, Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică și Opera Română, nevoiți să ia calea băjeniei la Timișoara, s-au aflat Liviu Tempea, Zeno Vancea, Sigismund Toduță, George Pavel, Dorin Pop și Tudor Jarda.

Zeno Vancea și-a petrecut anii de refugiu, între 1940 și 1945 ca profesor de contrapunct și istoria muzicii la Conservatorul Municipal din Timișoara, corepetitor, pianist acompaniator și dirijor la Opera Română din Cluj–Timișoara (1941-1943). Episodică sa experiență dirijorală (a condus orchestra Operei din Cluj–Timișoara o singură stagiune – 1941-1942 –, în două reprezentații, cu *Orfeu și Euridice* de Gluck) a fost întreruptă, potrivit propriei sale mărturisiri, în urma unor jocuri de culise inițiate de George Pavel, care „era invidios și se temea să nu am succese mai mari decât el”, fiind nevoit, în cele din urmă, să-și prezinte demisia⁵.

Unele catedre ale Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică clujean aflat în refugiu în capitala Banatului au fost completate, în anul 1943, prin cooptarea ca profesori definitive: a Elenei Lucreția Bulandra (catedra de dicțiune, dramă și comedie), fostă studentă a Aristiței Romanescu și a maestrului Constantin Nottara, a lui Iosif Vanciu (originar din Lugoj), actor, deopotrivă artist liric (cu episodice colaborări la Opera Română clujeană), a lui Sabin V. Drăgoi, afirmat deja ca un corifeu al școlii componistice naționale, multiplu laureat al prestigiosului premiu național de compoziție patronat de George Enescu, și a lui Ioan Jurca, la catedra de contrabas⁶.

În contextul dramaticilor ani din timpul celei de-a doua conflagrații mondiale, peisajul cultural timișorean a fost îmbogățit prin organizarea, sub egida Institutului de Cultură Italiană, Filiala Timișoara, a unui ciclu de conferințe muzicologice. Astfel, în 4 martie 1943, dr. Sigismund Toduță, asistent-corepetitor la Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică și corepetitor la Opera Română din Cluj–Timișoara (a activat în această ipostază la instituția lirică în stagiunile 1943-1944 și 1944-1945, după ce, fiind rănit pe front, fusese lăsat la vatră), a ținut o prelegere, în sala festivă a Liceului Comercial din Timișoara, despre *Polifonia instrumentală din secolul al XIV-lea până în secolul al XVIII-lea*, în cadrul unei conferințe din ciclul *Evoluția muzicii italiene de la începuturile ei până azi*, eveniment organizat de Institutul de Cultură Italiană⁷. În primul capitol, tânărul doctor în muzicologie (titlu obținut în 1938, cu *summa cum laude*, la Pontificio Istituto di Musica Sacra din Roma) a vorbit despre geneza polifoniei instrumentale, trecând în revistă amplul registru repertorial din literatura pentru *clavicembalo* și *organo*, detaliind câteva secvențe semnificative din opera de sinteză a lui Girolamo Frescobaldi, unul dintre primii compozitori care evidențiază specificul timbral („arta lui aduce ecoul tradiției mistice amalgamate cu umanitatea modernă”), contribuție asemănătoare ca importanță celei înfăptuite de Palestrina. Au fost rememorate importante contribuții ale lui Bernardo Pasquini, care a dezvoltat forma partitei (reușind „infiltrarea elementelor de dans în muzica cultă”), și Scarlatti (care, prin sonatele bistrofice, „tinde către bogata ornamentație a barocului”). În partea a II-a a prelegerii, Sigismund Toduță, enumerând câțiva dintre principalii creatori care au desăvârșit polifonia instrumentală a secolelor XVII și XVIII, a menționat „dialectica sonoră” din opusurile lui Corelli, contribuția lui Tartini, care, „pe lângă scăpărătorul brio transformat în puternic mijloc simfonic, aduce, prin spiritul dramatic al *Sonator*, accentele care preludiază atmosfera romantică”, complexitatea și originalitatea lui Vivaldi, un „Tiziano al muzicii”, care a produs o covârșitoare înrăurire asupra secolului următor, prin „structura spirituală a conținutului” și „echilibrul desăvârșit al formelor”. Într-o afirmație concludivă, Sigismund Toduță a subliniat că

iar în privința lui Achim Stoia, mama acestuia anunțase în scris comisia despre imposibilitatea prezenței sale din pricina mobilizării pe front). Probele concursului: 1. Verificarea documentelor depuse la dosar; 2. Evaluarea activității artistice și didactice; 3. Recitalul (cărui i s-a adăugat și un colocviiu) – instruirea și dirijarea unei scene alese de către candidați dintre cele patru opere și oratorii din programa de concurs, cu colaborarea, alternativă, a Corului Operei și a Conservatorului: *Mama lui Ștefan cel Mare* de Gheorghe Dima (T. Popovici), *Martha* de Flotow (Lucian Surlașiu), *Samson* de Händel (N. Ursu) și *Creațiunea* de Haydn (C. Zamfir); 4. În urma tragerii la sorți, în ședința din 24 februarie, candidații au interpretat un imn liturgic: *Imnul Împărtășirii – Doamne, buzele mele vei deschide* de Gavriil Musicescu (L. Surlașiu), *Sfinte Dumnezeule* de D. G. Kiriac (N. Ursu), *Imnul Împărtășirii – Lauda Domnului* de G. Musicescu (C. Zamfir); 5. Lecții de practică didactică: *Iisus Prunc* de P. I. Ceaikovski (Lucian Surlașiu, cu colaborarea studentului Silviu Cloe), *Pescarul* de D. G. Kiriac (N. Ursu, cu colaborarea studentului Adeobat Coruțiu) și *La fântână* de Augustin Bena (C. Zamfir, cu colaborarea studentului Ioan Romănu). Comisia de jurizare l-a desemnat câștigător pe Lucian Surlașiu, dar Ștefan Popescu a făcut opinie separată, neacceptând decizia finală (Arhivele Naționale Cluj-Napoca, Fondul Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică).

⁴ Nedelcuț, *Cu Tudor Jarda despre Tudor Jarda*.

⁵ Stan, *Banat. Miscellanea musicologica*, capitolul „George Pavel, primul dirijor al Filarmonicii Banatul din Timișoara”, 305-329.

⁶ *Dacia* 5, nr. 21 (Timișoara 1943): 2, și *Dacia* 5, nr. 22, (Timișoara 1943): 7.

⁷ „Conferința dlui prof. dr. Toduță despre Polifonia instrumentală din secolul al XIV-lea până la secolul al XVIII-lea”. *Dacia* 5, nr. 52 (Timișoara 1943): 7.

„cel mai luminos capitol din istoria muzicii italiene, polifonia instrumentală, rămâne ca un corp de o deosebită puritate, ca o etapă cu [o] adevărată înaltă stimă [față] de artă”. În finalul conferinței, Mircea Popa, Vasile Boar, Iuliu Lang și Adeodat Coruțiu, de la Opera Română din Cluj, au executat, „cu deosebită grijă și dispoziție stilistică”, *Concertul în Fa major pentru 3 vioi și pian* de Vivaldi. Tudor Jarda, prezent, probabil, la conferințe, interferase cu creația lui Sigismund Toduță în 1939, la Blaj (unde maestrul își exercita profesoratul), când audiase *Psalmul 101*, dirijat de Celestin Cherebețiu.

Cel de-al patrulea episod din ciclul conferințelor privind evoluția muzicii italiene s-a desfășurat în 11 martie, avându-l ca protagonist pe prof. Cornel Givulescu, care a propus auditorilor din sala festivă a Liceului Comercial o incursiune în *Arta cântului italian. Belcantoul și reprezentanții săi cei mai iluștri*. Au exemplificat soprana Lya Hubic (cavatină din *Bărbierul din Sevilla* și o arie din *Don Pasquale*) și tenorul Paul Mazilu (cavatină din *Bărbierul din Sevilla* și o arie din *Elixirul dragostei*)⁸.

Sub aceleași auspicii, în 8 aprilie (la puțin timp după ultimul concert susținut de George Enescu, în 31 martie, la Timișoara), după conferința care a încheiat ciclul dedicat muzicii italiene (*Muzica italiană contemporană*), rostită de Zeno Vancea, în cadrul audiției muzicale ce a ilustrat expunerea, Sigismund Toduță a acompaniat-o pe Livia Pop, solistă la Opera Română, care a interpretat două cântece de Pizzetti⁹.

În 22 februarie 1944, dr. Sigismund Toduță a poposit la Lugoj, dându-și concursul ca acompaniator la pian la recitalul tenorului Octavian Rabal și al sopranei Ileana Pavel, fiica lui George Pavel, prim-dirijorul Operei Române din Cluj–Timișoara (ambii cu ascendență lugojeană)¹⁰, susținut pe scena Teatrului „Traian Grozăvescu” (Ileana Pavel s-a auto-acompaniat la pian și acordeon, schimbându-și costumația înaintea fiecărei piese)¹¹.

Dincolo de dramatica experiență a refugiului, care a presupus un anevoios proces de acomodare (organizatorică și repertorială) a colectivelor artistice ale celor două instituții clujene, impactul asupra publicului meloman bănățean a fost unul extrem de benefic. După o episodică activitate a așa-numitului Teatru al Banatului (27 octombrie–3 decembrie 1934), constituit din membrii companiei conduse de Marioara Cinsky-Nicolau, iubitorii scenei lirice din Timișoara (unde acordurile din *Flautul fermecat* răsunară la doar 5 ani de la premiera vieneză!) și Lugoj, un burg apropiat fizic și spiritual, orașul muzicii (fragmente din capodopera mozartiană au răsunit pe scena vechiului Teatru lugojean în 1811¹²), au avut șansa să fie concitadini, timp de mai multe stagioni, cu membrii celor două prestigioase instituții transilvănene, care au înnobilit viața muzicală bănățeană.

3 Reîntoarcerea la matricea spirituală

După război, Tudor Jarda s-a întors la Cluj, unde se va iniția în compoziție cu George Simonis, apoi cu Mihail Andreescu-Skelety. După episoadele anterioare, când, într-o oarecare măsură, se inițiasă în tehnica unor instrumente de suflat, cu claviatură sau coarde, îmbogățindu-și experiența auditivă (ceea ce se va dovedi de bun augur în arta sa componistică), Tudor Jarda a mai adăugat, de nevoie, unul – percuția, devenind „timpanist” în orchestra Operei. Cu un ton șăgalnic, Jarda își justifică imprevizibila aventură în relatările sale autobiografice: „Voiam să mă însor, nu aveam bani și am văzut că s-a afișat un post liber la percuție. Mă gândeam că pot învăța eu, că nu este greu, și m-am dus la Sabin Drăgoi să mă angajeze. [...] Odată, într-un spectacol, am rămas singur

⁸ *Dacia* 5, nr. 56 (Timișoara 1943). În 14 martie, Filiala Timișoara a Ateneului Român a organizat un concert în sala Palatului Cultural, ale cărui beneficii urmau să alimenteze fondul Darului Ostașului, cu participarea unui ansamblu cameral al profesorilor Academiei de Muzică și Artă Dramatică din Cluj (orchestră fondată în anii 1927-1928), alcătuit din Ecaterina Fotino-Negru (pian), Ana Voileanu-Nicoară (pian), Romulus Cionca (vioară), Flor Brevimann (violoncel), Dumitru Dumitrescu (oboai), Constantin Stihî (flaut), Vasile Hudrea (clarinet), Nicolae Jurca (fagot) și Gheorghe Popa (corn). Au fost interpretate lucrări de J. S. Bach (*Ciacona*, solist: R. Cionca), Sabin Drăgoi (*Hodoroaga* și *Zdrângănița*, pentru pian solo), Marțian Negrea (*Impresii de la sat*; în *Alunelul*, pian solo: E. Fotino-Negru), J. S. Bach (*Sarabandă*; violoncel solo, în *Siciliana*: Flor Brevimann, acompaniat la pian de A. Voileanu-Nicoară) – în partea I; Mozart (*Rondo în la minor*), Brahms (*Baladă în si minor*), Daquin (*Le Coucou*, pian solo: A. Voileanu-Nicoară), Beethoven (*Temă cu variațiuni*), Mozart (*Menuet*) și Haydn (*Presto*, la flaut: C. Stihî, oboi: D. Dumitrescu, clarinet: V. Hudrea, fagot: N. Jurca, corn: Gh. Popa) – în partea secundă (*Dacia* 5, nr. 59, Timișoara 1943: 7, și *Dacia* 5, nr. 67, Timișoara 1943, 2). În viața concertistică timișoreană, extrem de generoasă în condițiile în care, în mod normal, muzele ar fi trebuit să tacă, copleșite de ororile celui de-al Doilea Război Mondial, s-au impus, în 17 și 18 martie, și concertele Orchestrei de Cameră din Berlin, aflată sub bagheta lui Hans von Benda, cu colaborarea violonistului italian Vittorio Brero (*Dacia* 5, nr. 56 și 66, Timișoara 1943, 7). A doua zi, în 15 martie, în sala festivă a Liceului Comercial, sub egida Academiei de Muzică și Artă Dramatică din Cluj la Timișoara, a fost prezentată „producțiunea I a elevilor”. Și-au dat concursul: pianistii S. Țepeneag, și I. Pavel (clasa prof. E. Fotino-Negru), I. Leiten (A. Voileanu-Nicoară), violonista T. Bura (R. Cionca), M. Serafin, Ștefan Mărcuș, S. Florea-Soltisky (canto – prof. M. Nicolescu și L. Pop-Popovici), flaut (D. Pop – prof. C. Stihî), harpă (I. Pavel – prof. E. Capatti) și actorie: E. Cenariu (N. Voicu), M. Săniuță (E. Bulandra), M. Ungur (I. Vanciu), Gh. Stoian (N. Voicu), M. Lăzăreanu (I. Vanciu) (Afișul concertului, Arhivele Naționale Cluj-Napoca, Fond: Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică Cluj); cf. Festivalul de sfârșit de an al Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din Cluj la Timișoara, din 11 iunie 1943, susținut pe scena Teatrului Național (Arhivele Naționale Cluj-Napoca, Fond: Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică Cluj).

⁹ *Dacia* 5, nr. 82 (Timișoara 1943): 7.

¹⁰ Stan, „Dirijorul George Pavel și prezența muzicienilor clujeni în Banat după Dictatul de la Viena”.

¹¹ *Răsunetul* 23, nr. 7 (Lugoj 1944): 5 și *Răsunetul* 23, nr. 10 (Lugoj 1944): 2.

¹² Stan, *Banat. Miscellanea musicologica*, capitolul „Flautul fermecat la Lugoj în 1811”, 140-142.

la timpan, la xilofon și gong. Era imposibil de executat și am luat-o pe nevastă-mea să bată gongul la semnul maestrului¹³.

O nestăvilită dorință de expansiune intelectuală, poate o predispoziție pentru meditație, i-a trezit imboldul, în perioada 1945-46, de a urma cursuri de filozofie. A avut șansa să asiste la prelegerile lui Lucian Blaga (care-l vor marca și-l vor inspira în creație), dar a asimilat și elemente de estetică (Liviu Rusu), istoria filozofiei (D. D. Roșca) și psihologia educației. Nicolae Mărgineanu, magistrul de psihologie, i-a transmis un îndemn, devenit deviză în prodigioasa sa activitate didactică: „Un profesor trebuie să-și iubească elevii, să nu fie nervos în clasă, căci în acest fel lecția este eșuată. Ca profesor, trebuie să fii bine dispus¹⁴.”

4 Creațiile lui Tudor Jarda pe scena lirică timișoreană

În stagiunea 1963-1964, pe scena Operei Române din Timișoara, au fost dăruite iubitorilor artei lirice cinci premiere: *Turandot* de G. Puccini, *Mignon* de Ambroise Thomas, *Isteața* de Carl Orff, baletul *În calea trăsnetului* de Kara Karaev și drama muzicală într-un act *Pădurea vulturilor* de Tudor Jarda, într-o variantă revizuită – premiera absolută avusese loc la Cluj în 1961 (în prezența autorului, care, în general, refuza să asiste la premierele creațiilor sale¹⁵), spectacol dedicat celor patru lustru scurși de la pretinsa „eliberare” a patriei.

Direcția muzicală i-a aparținut lui Lucian Surlașiu, care „a scos în evidență posibilitățile dramatice ale partiturii, dând toată atenția și pasajelor lirice”. Regizorul, Alexandru Szinberger, directorul Operei Maghiare din Cluj, a reușit să evidențieze „caracterele de bază ale personajelor”. „Scenografia [autor: Constantin Râpeanu] a prezentat un decor simplu și expresiv, pus în slujba evidențierii conținutului operii”. Lucia Ambruș (rolul Anuța) și Nicolae Zaharie (Costin) au interpretat „cu sensibilitate și printr-o remarcabilă stăpânire a resurselor vocale”, iar Mira Popescu și Mircea Mavrodin au realizat „creații de o înaltă ținută artistică, atât sub aspect scenic, cât și prin forța de pătrundere a redării vocale¹⁶”.

Dreptul la viață, alegorie lirică de Tudor Jarda (libretul: Daniel Drăgan), a fost montată în premieră pe scena lirică timișoreană în 25 iunie 1985 (prima audiție absolută: Cluj, 1984), sub bagheta lui Ion Iancu, în regia lui Dumitru Gheorghiu și în viziunea scenografică a lui Grigore Gorduz. Opusul (după un libret de Corneliu Rusu și Pompiliu Gâlmeanu) a fost prezentat sub egida Festivalului „Cântarea României”, faza finală. Sunt evocate evenimentele revoluționare din anul 1933, desfășurarea conținutului libretului reliefând două planuri: clasa muncitoare (constituită în personaj colectiv) și eroul simbolic Iovan Iorgovan. Deși au uzat de modeste mijloace tehnice, membrii staffului regizoral, apelând „la uzanțele regizorale aparținând spectacolului de teatru modern” [...], au reușit „un echilibru fericit între cele două planuri de acțiune. Cu un minimum de mijloace scenice, cei trei realizatori [Dumitru Gheorghiu, Grigore Gorduz și Rodica Raffai] îmbină original prim-planul cu momentele de tutti, reușind un echilibru fericit între cele două planuri de acțiune, precum și atmosfera de sobrietate cerută de caracterul piesei”. Percepută de cronicarul periodicului timișorean *Drapelul roșu* ca o „Sinteză echilibrată a creației culte cu intonațiile cântecului de masă și cel de inspirație folclorică”, partitura a generat anumite dificultăți interpretative. Autoarea cronicii, printr-un ton elogios, consemna, în final, „Finețea psihologică în interpretarea Teodorei Ciucur, dramatismul și bogăția de nuanțe a trăirilor mezzosopranei Lucia Kriska, precum și calitățile vocale și prezența scenică a soliștilor Dorin Văidean și Ioan Pribac. Sarcina realizării unei orchestrații și partituri corale dificile a revenit experimentatei conduceri muzicale, maeștrilor Ion Iancu și Damian Vulpe¹⁷”.

5 Creația corală la Timișoara, Lugoj și Reșița. Tudor Jarda în conștiința melomanilor bănățeni

Evocând tonul amuzant al unei epistole trimise de Ion Românu din Iași colegilor timișoreni (1963), Ioan Tomi redă conținutul răspunsului acestora, apoi, în același context, ne oferă câteva pasaje din reacția lui Jarda („un muzician ardelean [...] contondent prin umorul său mioritic”) transmis lui Ion Românu, dirijorul Corului Filarmonic „Banatul”: „Dragă Ioane, Primesc cu dragă inimă vești de la tine, de la voi toți. Dar vai, vai și iar vai! Cu întristare, gândind că multe din cele ale noastre sunt trecute – Nu tu vin, nu tu răchie, nu tu coniacuri, nu tu beri și alte asemenea plăceri. Dacă te-ai lăsat și de tutun, înseamnă că te-ai lăsat «die tătie tri» (cum zice Cherebeșiu).

¹³ Nedelcuț, *Cu Tudor Jarda despre Tudor Jarda*, 13-14.

¹⁴ Nedelcuț, *Cu Tudor Jarda despre Tudor Jarda*, 14.

¹⁵ „Dintotdeauna a arătat a pune puțin preț pe ceremonii, solemnități, titluri, mondenități; s-a întâmplat chiar să evite a fi prezent în sală la vreo primă audiție a vreunei lucrări a Domniei-Sale” (Pop, „Tudor Jarda”).

¹⁶ Citatele referitoare la premiera cu *Pădurea vulturilor*, în N. Nicolau, „Premieră festivă, *Pădurea vulturilor* pe scena Operei de Stat”, în *Drapelul roșu*, Timișoara, august 1964; cf. Giurgiu, *S-a ridicat cortina, Monografia Operei Române din Timișoara. 50 de stagiuni*, 108.

¹⁷ Bratu, „Spectacol de excepție. Premiera *Dreptul la viață* de Tudor Jarda”; cf. Giurgiu, *S-a ridicat cortina, Monografia Operei Române din Timișoara. 50 de stagiuni*, 207.

Îți doresc succes la concurs, multe salutări lui Surlașiu, lui Emandi, Hodrobot – Odrobot (care trebuie să-mi trimită o documentație, Suta), Ilin și ceilalți. Cu drag, T. Jarda. P. S. 1 Cui nu-i place, să ne pupe-n cursul săptămânii viitoare P. S. 2 Am auzit că a fost pe la «Cimișoara» celebrul violonist Mârza – Scrie-mi despre acesta. T. J.¹⁸.

În 1970, profesorul și dirijorul Ion Românu, o personalitate care a marcat evoluția artei corale bănățene, a fost avansat la gradul de profesor universitar titular: printre cei ce l-au caracterizat și au făcut recomandări (D. D. Botez, șeful catedrei de dirijat de la Conservatorul bucureștean, Alexandru Pașcanu, Achim Stoia, rectorul Academiei de Arte „George Enescu” din Iași, George Pascu, Ion Pavalache, dirijorul Corului „Gavriil Musicescu” din Iași) s-au aflat maeștrii clujeni Dorin Pop și Tudor Jarda¹⁹.

Un eveniment inedit în viața muzicală timișoreană l-au reprezentat așa-numitele „Seri de muzică românească” ale Studioului de Radio Timișoara, prima ediție fiind programată în 1974, întregul ciclu de concerte, muzică de cameră, vocală și instrumentală, bucurându-se de privilegiul difuzării *live* (aspect neobișnuit în epocă!) la Radio Timișoara. Structura repertorială a celei de-a doua ediții, desfășurată în 18 februarie 1975, a cuprins 10 titluri de opusuri de muzică vocală (lied) și instrumentală, dintre care șase au fost prime audiții absolute. Creația de lied a fost reprezentată de Vasile Ijac (*La mijloc de codru des*, pe versuri de Mihai Eminescu) și Ioan Tomi (liedul *Bătrânul pădurar* și *Două miniaturi pentru pian*). Repertoriul coral, prezentat de Corul de Cameră „Menestrelli” al Universității din Timișoara, dirijat de Doru Murgu, a cuprins lucrări de Remus Georgescu (*Primăvara*, o variantă corală a liedului omonim), Nicolae Ursu (*Lino, Leano – De doi*) și Tudor Jarda (*În marea trecere* – în primă audiție), o lucrare „emoționantă”, potrivit cronicarului²⁰.

La ediția a IV-a a Festivalului „Timișoara muzicală” (1975), invitată de onoare a fost corala „Cappella Transylvanica” a Conservatorului „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, dirijată de Dorin Pop, un ansamblu etalon al genului, cu un impact deosebit în rândul melomanilor din capitala Banatului. În partea secundă, programul a cuprins, pe scena sălii de concert a Liceului de Muzică „Ion Vidu”, un evantai din creația maeștrilor clujeni: Tudor Jarda (cinci opusuri, între care *Imn festiv*), Sigismund Toduță (*Arhaisme*), Hans Peter Türk și Vasile Herman. În final, a fost oferit un bis cu un opus din creația lui Adrian Pop. „Secțiunea secundă a explicat argumentele pentru care creatorii clujeni, și în primul rând Tudor Jarda, au dedicat dirijorului un număr mare de lucrări”²¹.

Sub egida ediției inaugurale a Festivalului Național „Cântarea României” (1976), etapa interjudețeană (la concurență cu ediția a V-a a Festivalului „Timișoara muzicală”), publicul timișorean a audiat concertul Corului Filarmonicii „Banatul”, dirijat de Diodor Nicoară. În repertoriu: Tudor Jarda (*Mă luai, luai*), Al. Flechtenmacher, Ionel Brătianu, Ioan Tomi, Diodor Nicoară, Vasile Donose, Doru Popovici, Mircea Neagu, Mihai Moldovan, Vasile Spătărelu și Remus Georgescu²².

Festivalul „Timișoara muzicală”, ediția din 1978, a programat concerte, susținute de Corul Filarmonicii „Banatul”, la Timișoara și Reșița (ca extensie a Festivalului). În preambulul programului: *Negro Spirituals Songs*, iar în partea secundă, șase prime audiții din literatura corală contemporană românească: Mircea Neagu (*Din Bihor*), Tudor Jarda (*Pan*), Doru Popovici (*Balada lui Iancu*), Nicolae Boboc (*Fiica ce-i mi-ți dare*), Ioan Tomi (*Joc – Ugina brugina*), Alexandru Pașcanu (*Chindia*). Ca ecou al concertelor, Doru Murgu menționa în periodicul timișorean *Orizont*: „Aș consemna aici momentele de emoție și sărbătoare, care au însemnat în fapt dialogul creator – auditor – interpret; am putut descifra pe chipurile compozitorilor revelația născută din cea dintâi întâlnire cu germinația forului lor interior, căldura aplauzelor”²³.

Format la școala dirijorală a Academiei de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, sub înrâurirea lui Tudor Jarda, Dorin Pop, Dan Voiculescu și Romeo Ghircoiașu, Remus Tașcău, dirijorul Corului de Cameră „Ion Vidu” din Lugoj, a promovat cu obstinție creația lui Tudor Jarda. În *marea trecere*, pe versurile lui Lucian Blaga, și *La casa di peste drum*, incluse în repertoriul permanent (alături de *Pan* și *Sfinte Dumnezeule*), au fost interpretate de nenumărate ori pe scenele de concert lugojene, dar și la Timișoara, sub egida festivalului „Timișoara muzicală”, Sighișoara (Festivalul „Castrum Sex”) și cu prilejul turneelor concertistice efectuate peste hotare: Germania (Mainz), Franța (Paris), Elveția (biserica ortodoxă românească din Geneva). În Țara Cantoanelor, studioul Audio Production din Bienne a editat un CD, care cuprinde miniaturi corale, laice și religioase, un spațiu semnificativ fiind dedicat creațiilor românești contemporane: Tudor Jarda, Alexandru Pașcanu, Marțian Negrea²⁴.

¹⁸ Tomi, *Dirijorul Ion Românu*, 120-121. În aceeași notă, Tudor Jarda a transmis posterității o apreciere intrată în folclor și devenită butadă, bun folcloric: „La noi în «Conzervator» e ca-n Policlinică: unde te-ntorci, tot de doctori dai...” (Pop, „Tudor Jarda”).

¹⁹ Tomi, *Dirijorul Ion Românu*, 182-183.

²⁰ Tomi, *Acreditații în lumea muzicii*, 49-51; cf. Doru Murgu, „Serile de muzică românească – o nouă ediție”.

²¹ Tomi, *Filarmonica „Banatul” Timișoara*, 165-166; cf. Vulpe, „Festivalul «Timișoara muzicală». Devoțiune pentru relevarea artei corale românești” (*Drapelul roșu* 32, nr. 9437, Timișoara, 27 mai 1975), în *Solidar cu podiumul de concert*, 207-208.

²² Tomi, *Filarmonica „Banatul” Timișoara*, 167.

²³ Tomi, *Filarmonica „Banatul” Timișoara*, 168-169; cf. Vulpe, „Evoluții de vârf în festival” (*Drapelul roșu* 35, nr. 10374, Timișoara, 4 iunie 1978), în *Solidar cu podiumul de concert*, 66. Opusuri de Tudor Jarda în structura repertorială a Corului Filarmonicii „Banatul”: *Pan*, *Bun gând s-o gătitu*, *Cari pe Heruvimi*, *Colo jos în prundurele*, *Hop, țup, țup*, *În marea trecere*, *La casa di peste drum*, *Mă dusei în târg la moși*, *Mă luai, luai*, *Pe dealu cu stânjenele*, *Slobozi-ne gazdă-n casă*, *Suita de pe Someș*, *Ș-asa-ă m-au mâniatu* (Tomi, *Filarmonica „Banatul” Timișoara*, 215-216).

²⁴ Stan, *De la Reuniunea Română de Cântări și Muzică la Corul „Ion Vidu”*.

Concluzii

Complexa personalitate a lui Tudor Jarda, varietatea genurilor abordate (creație corală, instrumentală și cea destinată scenei lirice), s-au constituit într-o permanentă atracție pentru exigentul public meloman bănățean. Tratarea modernă a melosului de sorginte folclorică, prin utilizarea unui rafinat limbaj modal, a deschis orizonturi novatoare creației de gen, impulsionând evoluția muzicii corale. Etapa biografică timișoreană, în care a fost implicată o întreagă pleiadă de magiștri, interpreți și studenți clujeni, a determinat statuarea unei *sui-generis* empatii, care a reverberat, de-a lungul timpului, în emoționante episoade concertistice, sub semnul profesionalismului.

Bibliografie

- Articol nesemnnt. „Conferința dlui prof. dr. Toduța despre Polifonia instrumentală din secolul al XIV-lea până la secolul al XVIII-lea”. *Dacia* 5, nr. 52 (Timișoara, 1943): 7.
- Articol nesemnnt. *Dacia* 5, nr. 21 (Timișoara 1943): 2.
- Articol nesemnnt. *Dacia* 5, nr. 22 (Timișoara 1943): 7.
- Articol nesemnnt. *Dacia* 5, nr. 56 (Timișoara 1943): 7.
- Articol nesemnnt. *Dacia* 5, nr. 59 (Timișoara 1943): 7.
- Articol nesemnnt. *Dacia* 5, nr. 66 (Timișoara 1943): 7.
- Articol nesemnnt. *Dacia* 5, nr. 67 (Timișoara 1943): 2.
- Articol nesemnnt. *Dacia* 5, nr. 82 (Timișoara 1943): 7.
- Articol nesemnnt. *Răsunetul* 23, nr. 7 (Lugoj 1944): 5.
- Articol nesemnnt. *Răsunetul* 23, nr. 10 (Lugoj 1944): 2.
- Bratu, Lava C., „Spectacol de excepție. Premiera *Dreptul la viață* de Tudor Jarda”. *Drapelul roșu* 42, nr. 12.565, (Timișoara, 30 iunie 1985): 5.
- Fondul Arhivelor Naționale Cluj-Napoca,
Fondul Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică.
- Giurgiu, Rodica. *S-a ridicat cortina, Monografia Operei Române din Timișoara. 50 de stagioni*. Timișoara: Editura Brumar, 1999.
- Murgu, Doru. „Serile de muzică românească – o nouă ediție”. *Orizont* (Timișoara, 28 februarie 1975): 6.
- Nedelcuț, Nelida. *Cu Tudor Jarda despre Tudor Jarda*. Cluj-Napoca: Editura Risoprint, 2012.
- Pop, Adrian. „Tudor Jarda”. *Actualitatea muzicală* (București, 3 martie 2022): 2.
- Stan, Constantin-Tufan. *Banat. Miscellanea musicologica*. Timișoara: Editura Eurostampa, 2018.
- Stan, Constantin-T. *De la Reuniunea Română de Cântări și Muzică la Corul „Ion Vidu”. 1810-2010. 200 de ani de cânt coral românesc la Lugoj*. Timișoara: Editura Eurostampa, 2010.
- Stan, Constantin-T. „Dirijorul George Pavel și prezența muzicienilor clujeni în Banat după Dictatul de la Viena”. *Lucrări de muzicologie* 28, nr. 1 (2013): 80-92.
- Stan, Constantin-Tufan. *Ioan Vidu. Doinitorul Marii Uniri*. Timișoara: Editura Eurostampa, 2017.
- Tomi, Ioan. *Acreditări în lumea muzicii. Portrete de muzicieni, studii de muzicologie, mărturii, reportaje*. Timișoara: Editura Eurostampa, 2010.
- Tomi, Ioan. *Dirijorul Ion Românu. Cântul coral, o vocație mărturisită*. Timișoara: Editura Eurostampa, 2010.
- Tomi, Ioan. *Filarmonica „Banatul” Timișoara. 60 ani. 1947-2007. Monografie*. Timișoara: Editura Excelsior Art, 2007.
- Vulpe, Damian. *Solidar cu podiumul de concert*. Timișoara: Editura Marineasa, 2009.